

INHOUD

- 1 Mijn geboortedorp Beni-Boughafer 7
- 2 Mijn vader 19
- 3 De grote oversteek 24
- 4 Fred Emmer als voorbeeld 30
- 5 Het nieuwe gezin 36
- 6 Brief aan de koningin 43
- 7 Mijn radicale periode 50
- 8 De Nederlandse moslim 57
- 9 Religie als identiteit 64
- 10 Mijn verlegenheid voorbij 71
- 11 Bij de politie 77
- 12 Schoon schip 86
- 13 Falende organisaties 94
- 14 Godsdienstonderwijs 103
- 15 De vrucht van een harde opvoeding 111
- 16 Opvoeding begint in de wieg 122
- 17 Vaderlandsliefde 129
- 18 Taal is de sleutel tot alles 137
- 19 Een andere blik, een nieuwe weg 146
- 20 Emancipatie van man en vrouw 153
- 21 De grot van Plato 160
- 22 Sheriff van Slotervaart 168

23 De afrekening 179

24 Frankenstein 188

Stamboom familie Marcouch 198

Dankwoord 200

I MIJN GEBOORTEDORP

BENI-BOUGHAFER

Mijn moeder overleed op 39-jarige leeftijd. Ze liet negen kinderen achter, ik was bijna drie jaar en na mij kwamen er nog twee, van wie de jongste pas geboren was. Mijn vader, die als gastarbeider in Amsterdam werkte, kwam over om de boel te regelen en voor opvang van de kinderen te zorgen. Van zijn Nederlandse werkgever kreeg hij hiervoor een week de tijd, maar hij bleef een halfjaar. Na een paar weken vond hij in een dorp verderop een nieuwe vrouw, met wie hij hertrouwde. Ik herinner me nog heel vaag dat ze kwam, maar van de trouwerij weet ik niets meer. Er zullen ongetwijfeld een plechtigheid en een diner hebben plaatsgevonden, maar feestelijk zal het niet zijn geweest. Met die chaotische periode in 1971 beginnen mijn herinneringen.

Mijn geboortedorp Beni-Boughafer ligt aan de Middellandse zee. Het is een plek in een bergachtig landschap met mooie vergezichten en bij helder weer zie je Spanje liggen. Je hoort er de zee, vermengd met koren van zingende vogels. Inmiddels heb ik oog gekregen voor de schoonheid van de zee, maar destijds was het de vijand

voor wie we bang waren. Je hoorde wel eens dat er iemand verdronken was. Daarom mochten we er alleen maar in pootjebaden om verkoeling te zoeken. Pas later, in Nederland, heb ik leren zwemmen.

Tastbare herinneringen aan mijn moeder heb ik niet. Ik bezit geen enkele foto van haar, waarschijnlijk is ze zelfs nooit gefotografeerd. Na de bevalling van haar laatste kind werd ze ziek. Je werd ziek en ging dood, zo was dat nu eenmaal. Je had te maken met kwakzalvers, artsen om je te behandelen waren er niet. Het is heel goed mogelijk dat ze aan kraamvrouwenkoorts is overleden, maar dat weet ik niet zeker. Wat ik wel weet, is dat ze een zwaar leven heeft gehad.

Ze trouwde met mijn vader toen ze een jaar of vijftien was en trok in bij haar schoonfamilie. Meisjes trouwden uit, jongens trouwden in. Mijn ouders groeiden met elkaar op en mijn opa heeft bij haar ouders om haar hand gevraagd voor zijn zoon. Voor de aanstaande echtelieden was er nauwelijks ruimte voor inspraak, emoties zoals verliefdheid speelden geen rol. Is ze mooi, fatsoenlijk, degelijk, draagt ze bij aan het huishouden? Op dat soort merites werd de bruid beoordeeld en uitgekozen door haar toekomstige schoonmoeder. Zij was degene die werd gecompimenteerd met het binnenhalen van een goede bruid. Het moest vooral klikken met de schoonmoeder, en het meisje bleef altijd de bruid van de familie, of eigenlijk van de schoonmoeder, die feitelijk haar bazin werd.

De huizen waren zo gebouwd dat er meerdere generaties bij elkaar woonden. Werd het huis te klein, dan bouwde men er een kamer aan. Pas als er echt ruimte-

gebrek ontstond, ging je het huis uit. Ons dorp was een Marcouchen-dorp. Met elk huis bestond er wel een familierelatie. Mijn opa had drie vrouwen. Met de laatste kon mijn vader het niet goed vinden, ze stookte tussen mijn opa en mijn vader. Uiteindelijk is hij op heel nare wijze door mijn opa het huis uit gezet. Mijn moeder was op een goed moment zo boos en verbitterd dat ze haar kinderen verbood te trouwen of om te gaan met neefjes en nichtjes. Je zou verwachten dat je als kind zomaar het huis van je eigen opa in en uit kunt lopen, maar dat behoorde niet tot de mogelijkheden. Destijds niet, en nu nog steeds niet. Het is tot op de dag van vandaag een wat afstandelijke relatie, ik heb geen vanzelfsprekende vertrouwelijke band met die tak van de familie. Het is een beetje als met het aanleren van een taal: als je die leert voor je zevende levensjaar, dan zul je hem leren als je moedertaal. Leer je hem daarna, dan blijft het altijd je tweede of derde taal. Blijkbaar geldt dat ook voor familierelaties. Ik kijk wel eens naar het televisieprogramma *Spoorloos*, en kan me bijna niet voorstellen dat er bij een hereniging na al die jaren alsnog een vader-kindrelatie kan ontstaan.

Mijn vader en moeder, die beiden uit het dorp kwamen, kregen van haar ouders een stukje grond, waarop mijn ouderlijk huis nog altijd staat. Het was niet de meest ideale plek, want het lag aan de rand van het ravijn, dat tevens als dorpsvuilnisbelt werd gebruikt. Soms stonk het verschrikkelijk; er werd van alles in gedumpt, zelfs dode ezels. Ravijnen deden bovendien dienst als openbaar toilet. In de zomer gonsde er het dan ook van de vliegen. Nu vind ik het daar prachtig, met het

weidse uitzicht en het geluid van de krekels. Het dorp was niet voorzien van water en elektriciteit en ook waren er geen wegen. Nu woonden wij toevallig wel bij een weg, maar die stamde uit de tijd van de Spaanse bezetter en zat vol gaten. Zo nu en dan kwam er een auto in het dorp en dat was een hele gebeurtenis.

De dagelijkse werkelijkheid in Beni-Boughafer was hard en armoedig. Als je ergens op bezoek ging nam je thee en een kegelvormig suikerbrood mee voor de gastvrouw, omdat dat kostbare zaken waren. De gastvrouw voelde zich gedwongen je thee aan te bieden, maar je wilde haar niet in verlegenheid brengen omdat je wist dat ze je alleen maar thee zonder suiker kon aanbieden. Dat heb ik pas veel later begrepen. Dat heel zoete drinken van Marokkanen stamt dus uit die tijd. Thee zonder suiker drinken was armoedig. Ook als je om de hand van een meisje ging vragen nam je suikerbrood mee.

Mensen probeerden te overleven, de mannen zochten continu naar middelen van bestaan. De visserij was nog niet ontwikkeld. Sommigen hadden een winkeltje, anderen bewerkten land, en verder trok men rond. Ruim voor mijn geboorte werkte mijn vader een periode voor de Spanjaarden als bewaker van sinaasappel- en wijngaarden. Hij was trots en zijn levensmotto was: niemand kan mij scheef aankijken, want ik heb nooit iemands goed weggenomen en nooit bij iemand mijn hand hoeven ophouden. Hij bezat de gave om mensen te kunnen genezen, althans, zo stond hij bekend. Ik herinner me hem als een spirituele, rechtschapen man die in Marokko tot een sofistieke club behoorde. De mannen aten

samen, er was een spiritueel leider, tijdens bijeenkomsten werden voordrachten gehouden en er werd sofistische poëzie gereciteerd. Mijn vader kende vele gedichten uit z'n hoofd. Als club trokken ze door het land en waar mogelijk probeerde hij te werken. Uiteindelijk vertrok hij begin jaren zestig naar Europa om te eindigen in Amsterdam als bagagist in Hotel Schiller, het Hilton en op Schiphol. Daarnaast deed hij ook huishoudelijk werk. In het begin woonde hij met andere gastarbeiders in een pension in de Amstelstraat. Dat pand is op sinterklaasavond 1970 afgebrand, de avond dat hij toevallig was uitgenodigd om te komen eten bij een zwager. Echt een wonder, want er vielen acht slachtoffers. Mijn vader kreeg daarna een eigen etagewoning aan de Beukenweg in Oost.

Ik voelde me vaak een weeskind, zo zonder moeder en met een afwezige vader die ik had verloren aan Amsterdam. Nog altijd kan ik de eenzaamheid en de moeilijke momenten uit mijn jeugd voelen. Soms leek het alsof je onaardig werd bejegend omdat je wees was. Ook door mijn stiefmoeder, die ook maar in een gezin was neergepoot. Vooral mijn oudste zus heeft veel pijn en verdriet gekend, ze kon de dood van onze moeder heel moeilijk verwerken. Tijd om te rouwen was er amper geweest, omdat er al snel een nieuwe vrouw in huis kwam. Dat was absoluut een aanslag op de emoties van de kinderen. Dat alles maakte het veel moeilijker haar te accepteren. We zijn met een bepaalde hardheid grootgebracht, er zat geen schijntje verwennerij bij. Ik kan me hier anno 2010 niet meer voorstellen wat wij jonge kinderen allemaal moesten doen. We werden heel vroeg volwassen.

Aan mijn grootmoeder Fatima, die naast ons woonde, heb ik wel heel warme herinneringen. Ze was de boezem waar ik terecht kon als ik me verdrietig voelde of bang was voor straf. Ze was de redelijkheid en liefde zelve, bij haar voelde ik me geborgen. Grootmoeder was mijn tweede moeder en voor mijn emotionele ontwikkeling is zij heel belangrijk geweest. Ze draaide op haar grammofoon langspeelplaten met Arabische muziek en Koranrecitals, en vanuit haar patio hield ze toezicht op haar boomgaard en haar druiven. Zodra ze iemand zag schreeuwde ze en dreigde met mijn oudste broer, Mohammed, die een vechtersbaas was. Omdat mijn grootmoeder weduwe was en al haar zonen het huis uit waren, mocht ze zelf haar druiven verkopen op de markt.

's Avonds was er alleen het licht van de maan, voor de rest was het pikkedonker. Op onze patio dronken we thee en als oma langskwam met haar olielampje, was ik gelukkig. We smeekten de vrouw van Mohammed om verhalen te komen vertellen. Ze kende de mooiste Berbersprookjes, een soort Hans-en-Grietjeachtige verhalen. Daarna gingen we naar bed. We sliepen met ons allen in een van de ruimtes van het huis. Het bed bestond uit een groot kleed waarop schapenvachten lagen met daarop dekens en kussens.

We waren bang voor de nacht, je was kwetsbaar en je hoorde wel eens verhalen over mensen met kwade bedoelingen. Via het platte dak kon je het huis zo in. Het was aardedonker en mijn oudste broers woonden niet meer bij ons. Salih, met wie ik tien jaar scheel, was nu de oudste thuis. Ik ben opgegroeid met dieren: kippen, konijnen, een ezel. We hadden soms een hond die het erf

bewaakte, maar zeker geen huisdier. De enige hond die ooit een naam heeft gekregen, luisterde alleen naar Salih. Hij hoefde maar te fluiten of Bobby kwam. Dat was een grote ontdekking voor mij, dat dieren je stem herkennen, luisteren, kunnen leren. Salih was een jager, maar hij nam me nooit mee. Ik had mijn eigen vriendjes.

Ook mijn oudste broers vertrokken vanaf hun vijftiende jaar naar Europa om te werken. Abdel had een redelijke basis, hij had zelfs een klein beetje voortgezet onderwijs gevolgd. Moussaa, die twee broers boven mij zat, had geluk. Aan het begin van het schooljaar glipte hij stiekem, alsof het om een voetbalwedstrijd ging, een schoolklas binnen. Toevallig werd die klas net naar een ander schooltje verhuisd. Moussaa stond niet op de leerlingenlijst, maar de controleur dacht dat er iets fout was gegaan bij de verhuizing en schreef hem in als officiële leerling. Ik was stikjaloers. We hadden altijd gevechten over z'n boeken, die ik dolgraag wilde zien. Moussaa had kleurpotloden, maar daar moest iedereen van afblijven. Ik wilde zó graag naar school, dat ik de geur van school zelfs kon ruiken aan zijn schooltas en potloden. Het was een obsessie. Maar om naar school te kunnen gaan, moesten je ouders – lees: je vader – je inschrijven. En die was er niet. Hij vond het ook niet relevant, ik zat tenslotte al op de Koranschool. Dat werd beschouwd als voldoende en heilig. En bovendien als het beste. In 1976, toen mijn vader er weer was voor twee weken vakantie, wilde hij me eindelijk inschrijven. Ik was zo blij en opgewonden dat hij een poging waagde. Maar de school zei: 'Uw zoon is al te oud.' Ik weet het nog precies.

Elke ochtend ging ik met mijn broers naar de Koranschool. Vlak voor zonsopgang, tussen zeven en acht uur, liepen we op blote voeten over een pad door de heuvels. Bij aankomst gingen we op de grond zitten, namen ieder een stuk hout waarop we een laag klei smeerden, en vervolgens bewerkten we dat met een zelfgemaakte bamboepen. Imam Sidi Abderrahman, die de man van mijn tante was, schreef een aantal Koranverzen op en die moest je op je eigen plank overschrijven. Je zat de hele dag in kleermakerszit met de plank tussen je benen, en ondertussen boog je al reciterend voorover heen en weer. Sidi Abderrahman probeerde ondertussen bij te verdienen door djellaba's voor mannen te maken. Hij weefde mooie patronen, die hij erop naaide, en gebruikte een van de leerlingen als weefmachine. Als jij de draden door elkaar heen kon weven, mocht je helpen.

Naast de imam-kleermaker lagen heel lange granaat-appeltakken. Dus als hij merkte dat de boel aan het indutten was, pakte hij zo'n lange stengel en ging ons ermee te lijf. Hij kon met die stengel ook iedereen die ver weg zat een tik te geven. En wij waren zo stom om de langste stengels zélf voor hem te halen.

Na de Koranschool ging je buiten aan het werk. Het dorp was een zelfvoorzienende gemeenschap en aardappelen en groente kopen op de markt was een schande. Die verbouwde je zelf, want als je ze kocht, betekende dat dat je lui was. De grootte van de hooiberg gaf ook status: voor iedereen was het duidelijk wie het goed had gedaan en hard had gewerkt. Kijk, zij hebben wel drie bergen! De oogst was een typische dorpsaangelegenheid, de *twiza*. Men hielp elkaar en het was feest als het

werk erop zat. Alleen Moussaa ging naar school en zat verdiept in zijn boeken.

Afhankelijk van het seizoen werkte je op het land, oogstte je groente, hoedde je schapen of haalde je gras voor de dieren. In de zomer is het landschap dor, maar er zijn wel veel vijgenbomen, druivenranken en granaatappelbomen. Vaak waren we veel tijd kwijt met het toezicht houden op de fruitbomen. Een dagelijks terugkerend karwei was water halen. De vijfliterflessen vulden we bij de bron in het ontoegankelijke ravijn, waarvoor we onze ezel gebruikten. Dat beest was een belangrijk transportmiddel. Het water was nodig voor het huishouden, dat door mijn stiefmoeder en zusjes werd gedaan. We aten gezond, biologisch en seizoensgebonden en dan vaak hetzelfde: aardappelen, witte bonen, *tamarakt*, de erwtensoep van de Imazigh, de Berbers. Eens per week een stukje vlees op dinsdag, want dan was er markt. Een oom bracht vis of een pond vlees, en iedereen kreeg zijn stukje. Dat was vechten. Voor wat we gewend waren, was er genoeg te eten. Het was echter geen overdaad. We kenden bijvoorbeeld maar één soort broodbeleg, ook in Nederland, en dat was olijfolie. Pas toen ik op mezelf ging wonen kocht ik pindakaas, jam en boter. Dat waren luxeproducten. Ook onze spelletjes waren seizoensgebonden. Als het veel geregend had, maakten we kleipoppetjes en kleine boerderijtjes. Bij droog weer knikkerden we.

Behalve een dorpsmoskee, was er één kruidenier waar je soms een boodschap deed. En dan had je tot slot het café van Bouhali. Hij nam een geprivilegieerde positie in omdat hij zijn rijkdom had opgebouwd ten tijde

van de Spaanse bezetting en zijn handelswaar uit de Spaanse enclave Melilla had gesmokkeld. Hij was van alle markten thuis. De Europese producten uit die enclave waren mooi, gaaf en zoet. Dat waren de Romeinse spullen. Paprika is een Romeins product, peper is islamitisch. Kiwi-achtig fruit dat niet prikt is Romeins, cactus is islamitisch. Je zou bijna denken dat de zachte en lieve producten zijn toebedeeld aan de Romeinen. Bij onze eigen producten zat er zand tussen, terwijl die Romeinse producten mooi waren verpakt en kwalitatief beter waren. We moesten er ook aan wennen dat je bepaalde producten kon eten in plaats van ze te voeren aan de koeien.

Bouhali had ook een graanmolen. De dorpelingen brachten hun eigen graanoogst per ezel naar hem toe en hij maalde die voor hen. Binnen in zijn zaak hing een lucht van kaneel en anijs, vermengd met een walm van appels en cakejes. Maar het meest aantrekkelijke voor ons was de televisie; de enige tv in het hele dorp stond bij hem in het café. Bouhali wekte stroom op via een dieselmotor. Op woensdag kwam de serie *Starsky and Hutch* op televisie. Om te mogen kijken, moest je iets consumeren, maar daar hadden we als kind helemaal geen geld voor. Bovendien was het café geen plek voor kinderen om te vertoeven. Dus stonden we buiten achter de deur en konden alleen maar geluiden van piepende banden horen. Er werd in het Spaans gesproken, we verstonden er niks van. Toen ik in Nederland kwam, was de serie helaas al afgelopen. Voorafgaand aan *Starsky and Hutch* werd er popmuziek gedraaid: 'She's crazy like a fool, what about it, Daddy Cool'. 'Romeinse muziek' noem-

den we dat. Het was decadent, vandaar. Het mooie aan de term 'Romeinen' vind ik dat het in het Berbers een fonetische afgeleide is van het Arabische woord *ar-Rwm ny*, dat oorspronkelijk 'Romein' betekende, maar inmiddels een veel bredere betekenis heeft gekregen. Voor de Berbers bestonden de Romeinen dus nog altijd.

Als vrouw en meisje kwam je zonder reden het huis niet uit. Vrouwen van gastarbeiders leden daaronder, want ze mochten geen boodschappen doen. Dat deed een oude man in het dorp. Daarom werden de jongens snel klaargestoomd tot volwassenen om dat soort zaken over te nemen, terwijl de meisjes zich voorbereidden om de taken binnenshuis te kunnen uitvoeren. Meisjes trouwden jong, op hun veertiende, vijftiende jaar. Ouders maakten zich zorgen als hun dochter al achttien was en nog ongetrouwd.

Wel mochten ze de was doen in de beek, dus daar was de ontmoetingsplek. Als de jongens de schapen aan het hoeden waren of in de bergen en de ravijnen aan het spelen, ontstonden er contacten. Dat gaf dan weer aanleiding tot roddels. Dat vele roddelen zie je vaak in collectieve culturen met een collectieve zedelijkheid. Daarom is het ook zo moeilijk je eraan te onttrekken. Je wordt continu geconfronteerd met wat anderen vinden. En daarom dúúrt het ook zo lang voor er dingen veranderen. Moet ik mijn leven laten bepalen door wat anderen vinden of door wat ik zelf vind, is een veelgehoorde klacht.

Een direct gevolg van de beknotte bewegingsvrijheid van de vrouw zijn mijn officiële geboortepapieren. Ik

ben vernoemd naar mijn broer Ahmed, die in 1966 werd geboren, maar als baby overleed. Toen ik drie jaar later kwam, kreeg ik zijn naam. Mijn moeder had op dat moment heel andere dingen aan haar hoofd. Bovendien was het in onze paternalistische samenleving onbestaanbaar dat een vrouw aangifte kwam doen van geboorte of overlijden, want er zat een man achter de balie en dat kon alleen maar tot roddels leiden. Allemaal regels die te maken hadden met zedelijkheid en kuisheidswetten. Maar wat nu als de man van huis was? Daar werd door het systeem niet in voorzien. Dus loop ik mijn leven lang rond met de geboortepapieren van mijn drie jaar oudere broer. Dat heeft me op een later moment in mijn leven wel voor een aantal belangrijke persoonlijke vragen gesteld. Want wie ben ik eigenlijk? En mocht ik er wel wezen?